

BREVE FRA TORSTENSSON

VEDRØRENDE

INDFALDET I DET SYDLIGE JYLLAND 1643-44

VED

AXEL LILJEFALK

DEN 12. Decbr. 1643 faldt den svenske Hær under Torstensson uden foregaaende Krigserklæring uventet ind i Holsten og marcherede derefter hurtigt op langs Halvøens Østkyst. Naar undtages den lille Besætning i Skansen Christianspris, — som Svenskerne straks omdøbte til Christinapris — ved Kiel Fjord, mødte Fjenden ingen Modstand; de faa danske Tropper laa for spredt til snart at kunne blive samlet. I de nørrejydske Købstæder laa 4 Rytterkompagnier og forøvrigt Nord for Kongeaaen 5 Kompagnier af Regimentet Poul Sehested.

Sidst i December blev der taget fat paa at fuld-
stændiggøre Befæstningsarbejderne ved Snoghøj —
Middelfart Skanserne, som Svenskerne altid kaldte
dem — og omkring Middelfart; ved Snoghøj var der
alt tidligere lagt en let Jordlinie omkring Jyllandsby
som Stedet kaldtes, skønt der endnu ikke var nogen
Antydning af Bebyggelse. Her samledes nu, hvad der
i en II kunde sammendrages af Tropper fra Jylland.

Tanken om at befæste et Punkt ved den smalle Del
af Lille Belt var kommen frem umiddelbart efter Wal-

lensteins Indfald i Nørrejylland. Efter nogen Vaklen bestemte Kongen sig for Egnen ved Snoghøj, hvor der omtrent 1637 blev taget fat paa Arbejdet. Den befæstede Lejr, som her rejste sig, gik fra Strand til Strand i Nord omtrent fra Overballegaard, og i Syd draget frem mod Sønderskovgaarde. Nogen stærk Befæstning efter Tidens Lejlighed var det dog ikke.

Uagtet Torstensson saaledes til at begynde med ingen Modstand fandt i Jylland, var han dog ikke helt tilfreds med Overrumplingens Udfald. Hans Plan gik nemlig ud paa hurtigst muligt at komme over til Fyn, Overgangen skulde ske ved den smalle Del af Lille Belt, og dette gav Egnen mellem Kolding og Bersodde (Stedet hvor senere Fredericia blev anlagt) en stor Betydning. Lykken havde paa dette Punkt svigtet den svenske Feltherre, og Isen, ellers Danmarks Fjenders Hjælper, havde denne Gang frelst Fyn. Den 2. Januar 1644 skrev Torstensson herom fra Kiel ¹⁾, hvorfra han først havde tænkt sig Overgangen:

»I Begyndelsen og ved min Ankomst til dette Land havde jeg vel troet at kunne komme over til Fyn med de her forhaandenværende Baade; men den da indtrufne Frost hindrede mig deri. Nu er der truffen Foranstaltninger, som gør det umuligt. Hertugen af Holsten har erklæret sig venlig og villig til Hjælp efter Evne. Med hans Folk har det ikke saadan Beskaffenhed, heller ikke er de i saa stort Tal, som af Hube-sohn angivet, delvis er de ogsaa løbet bort. Efter Kongl. Maj. Befaling vil jeg behandle ham efter hans Opførsel. «

Den 9. Januar kom Svenskerne til Kolding og samme

Exlrakt eines Schreibens von Her.. Feldmarschal Torstensson aus Hauptquartier zu Kijhl cl. 2. Januar Anna 1644. Rigs-Ark. Stockholm. Det officielle Sprog i Sveriges Hære er pas denne Tid Tysk. Hrevene gengives her i Oversættelse.

Dag havde de et Sammenstød med det danske Rytteri under Friedrich v. Buchwaldt, som havde under sig ca. 1400 Ryttere af dels hvervede, dels jydsk og fynske og et Kompagni af den sjællandske Rostjeneste. Buchwaldt blev selv fangen tilligemed Ritmesterne Deberen og Bulow og den danske Styrke splittet efter en Kamp, hvis Enkeltheder ikke kendes; den fandt Sted paa Kolding Snoghøj Vejen i Højde med Eltang.

Dagen efter dette Sammenstød skriver en ikke nævnt Brevskriver. ¹⁾

» Det meddeles at igaar traf Feltmarskalken det danske Rytteri 14 Kompagnier 1500 Heste stærk ved Kolding, angreb det straks, slog det paa Flugt og forfulgte det til deres her dannede Retranchement 2) og ned-sablede de fleste saa vel Officerer som menige. De øvrige blev fanget under Oberstløjtnant Buchwaldt som Kommandant foruden nogle Ritmestere, Løjtnanter og menige, som man endnu ikke har rigtig Rede paa, saa at mere end 100 Heste har ikke reddet sig. 3) Og er altsaa de store Tysklands og danske Heste, tilligemed Rytternes gode Munderinger kommen til os, hvad der passer os meget godt. Fodfolket ligger endnu i Skansen; Hr. Feltmarskalken venter kun paa Stykkerne og Infanteriet, man vil da snart erfare, om han vil gøre noget mod Lejren. Havde vi igaar ved vor Ankomst kun haft 4 Pramme, vilde vi nu have været paa Fyn. Kongen skal være 4 Mil herfra i Fyn.«

Det varede ikke længe inden man erfarede Feltmarskalkens Planer; han angreb den befæstede Lejr ved Snoghøj, og da denne kun var lidet skikket til

1) Extract eines Schreihens aus der Fahr dies *seidt Mitelfart 10. Januar* Anno 1644. Rigsark. Stockholm. — 2) Jyllandsby, Befæstningen ved

Langt - Væjns Bøddel under sig i Højde med El

Bind, Pag. 300, den Rytterstyrke, som reddede sig ind i den berælede Lejr og siden blev overført til Fyn, til 8 lit 900 Mand.

længere Forsvar, befalede Kongen den 14. Januar, at der skulde underhandles med Fjenden om Overgivelse. Besætningens Styrke anslags da til 5 til 600 geworbne og 12 til 1400 Mand af jydsk Regiment. ') Efter Kongens Ordre til Rigmarsken skulde denne paalægge Kommandanten »at opgive Skansen til de Svenske paa det Vilkaar, at Besætningen med Sack og Pack Ilk Lov at drage til Fyn<; men herpaa indlod Torstensson sig ikke. Hele Besætningen magtte give sig fangen. Der var dog forinden bleven overført til Fyn ca. 800 Ryttere og 3 til 4,000 Fodsoldater. Om denne Tildragelse skriver Torstensson den 14. Januar til Dronning Christina. 2)

»Rytterkampen er alt meldt Eders Kongl. Maj.; nu har jeg vendt mig mod Lejren her, hvortil Rytterne trak sig tilbage, som da efterlod Hestene der og satte over med Baade og derved ikke faa saa vel geworbne som Landfolk til Fods i temmeligt Antal reddede sig. I tre eller fire Dage lod jeg Lejren stærkt kanonere. Imidlertid har den danske Rigmarsk Anders Bille, som har været der, med Stykkerne, Fanerne, de fornemste Officerer og den meste Del af de geworbne begivet sig over til Middelfart og efterladt de lavere Officerer. Da jeg nu i Dag rykkede frem med hele Styrken, og de i Skansen værende Folk saa Magten, har de kastet Vaabnene bort og er kommen ud imod os, saa at Gud har givet Kongl. Maj.s Hær under min Befaling den Lykke, at vi har faaet foruden største Delen al Rytterne ogsaa 4500 Mand til Fods, deriblandt 1000 geworbne, som alle har givet sig under os, uden Tab og med faa saarede, deriblandt en Fændrik. Landfolket, som var udrustet af Adelen, er til Dels

Jydske Saml. 4. Bind, Pug. 301. —) Extract eines Schreibens aus dem Hauptquartier Mlittelfahrt Sehanzen 14. Jan. Anno 1644. Rigsark. Stockholm.

bleven af klædt af vore trængende Soldater, som saa har ladet. dem løbe hjem.'). En Del af dem har frivilligt ønsket at tage Tjeneste. Ved dette lykkelige Kup, for hvilket der kun kan siges den grundgode Gud Tak, er det meste Folk ruineret for Kongen af Danmark og dette Land altsaa bleven friet, saa det nu mere paa denne Side ingen Skade af dem har at frygte. Kvartererne fordeler jeg nu saa godt som muligt mellem Regimenterne, som med Undtagelse af de faa, der blev i Holsten, stadig har travaileret, saa at de forhaabentligt kan faa det roligt og imens ogsaa faa de bortkommanderede tilbage, saa vi igen kan træde dem, som truer Eders Kongl. Maj., imod.

Linnart Torstensson

Efter denne Bedrift er Torstensson taget til Haderslev, hvor han i længere Tid havde sit Hovedkvarter paa Slottet. Herfra skrev han d. 29. Jan. til Dronningen:

»Hvad Eders Kongl. Maj. allernaadigst har betroet mig, det har jeg alt udført og efterhaanden meldt derom. Sagen er ved Guds naadige Bistand og Armeens tapre Forhold bragt saa vidt, at jeg uden synderlig Folkespilde har indtaget hele Holsten og Jylland og deri givet Armeen Kvarter. Hvad der endnu staa tilbage, arbejder jeg endnu paa at udrette saa meget menneskeligt muligt er. Hvad Eders Kongl. Maj. og Fædrelandet kræver, skal ikke manquere. Eftersom jeg ogsaa denne Tid her skal fare saa mod Danos og gøre hans Lande og Provinser unyttige, at han i lang Tid ikke skal kunne oprette sig med Folk igen. Dog skal jeg alligevel holde god Orden i Landet og jeg tvivler ikke paa, at Eders Kong. Maj. paa andre Sider allernaadigst ogsaa klapper Jutten op, saa han ikke

) Torstensson sletter svaledes de Danskes Tab omtrent dobbelt saa stort som de danske samtidige Kilder.

fremdeles indfalder i Havnene. Elers ser jeg nu ikke, hvor stor Force, han paa denne Tid har igen, idet jeg har slaaget 1500 Ryttere, som stod for mig ved Kolding, samt den næstforledne 14de ligervis ruineret de 4,500, som laa i Middelfart Skanser; hvad for smag Troppeafdelinger han nu kan have tilbage, dem har han paa Fyn og Sjælland at besætte en Del med, men jeg vil næst Guds Hjælp alligevel gøre mit bedste at besøge ham der. Og danske Undersaatter ønsker sin Konge alt ondt. Kongen af Danmark og hans Ministre skal nu ogsaa gøre deres bedste paa alle Steder. Jeg hører der løber det Rygte, han med mange Tusind Mand er imod mig saa og vil komme med en Armé i Skaane, hvilket intet er at agte eller tro, thi Kræfterne er paa denne Side saaledes taget fra ham, at han kan takke Gud, om han kan besætte sine Garnisoner. Kan vel og endnu opbringe nogle Hundrede Heste, hvilket dog intet er til at respektere. Armeen har jeg og saa sikkert og trygt som jeg har kunnet, paa alle Sider lagt omkring mig, at jeg med Guds Bistand haaber, at hverken de Kejserslige eller Danos skal mig her i Vinter stort kunne anfegte. Königsmark i det Hildesheimske skal holde øje med Bremen. Kongen af Danmark lader hverve i Hamborg og Gluckstadt, men faar ikke meget Folk, og mine Hververe er ogsaa ude med Penge, saa jeg til Vaaren kan have anseligt Folk mod Kongen af Danmark.

Overgangen til Fyn vedblev at sysselsætte Torstenssons Tanker, skønt han alt den 2. Januar skrev, at der nu var truffen saadanne Foranstaltninger, at det var umuligt. De lette Sejre over Buchwaldts Ryttere og Besætningen i Skansen ved Snoghøj havde kan hænde gjort ham overmodig. Hjælpen fra den svenske Orlogsflaade eller fra den hollandske Flaade, der blev

hvervet i Vlie, lod endnu vente længe paa sig. Torstensson samlede da alle de Fartøjer, han kunde overkomme, ved Haderslev og besatte uden Vanskelighed Bøge. Herfra søgte Svenskerne en mørk Nat i 70 Smaafartøjer og Baade at naa over til den fynske Kyst; men de i Beltet værende danske Orlogsslupper var pan deres Post og tvang den svenske Baadflotille til at vende tilbage til Haderslev med et Tab af 15 Fartøjer. Alle de Transportmidler, der var efterladt paa Baagø, blev bragt bort og 300 af Torstenssons Soldater, som stod paa Øen, blev fanget.

Torstensson drog derefter op til Skansen ved Snoghøj for at søge at tiltvinge sig Overgang der, men det blev ved Tanken. Det fortælles, at da Torstensson en Dag red langs Stranden for at undersøge Forholdene, fik man Øje paa Rytterstyrken fra en af de danske Krigsjagter og aabnede Ilden mod den. En Musketkugle skal da have ramt Torstensson i Skulderen. Svenske Kilder melder dog intet om, at Torstensson blev saaret. Rimeligvis har hans Undersøgelse ved den smalle Del af Beltet omkring Lyngsodde bibragt ham den Opfattelse, at de Danske var for stærke og aarvaagne paa Søen til, at en Overgang *turde* voves. Torstensson drog saa atter til Haderslev og optog Tanken om at faa den hvervede, hollandske Flaade over i Beltet for at jage de danske Orlogsslupper bort.

Disse Overgangsforsøg i den første Halvdel af Februar 1644 optog naturligvis Sindene paa Halvøen i høj Grad. De danske Orlogsslupper foruroligede idelig Kysterne, og Torstenssons Ryttere fik ikke den Ro i Kvartererne, han havde lovet dem, men maatte holde et meget besværlig Vagthold langs Lille Belts Kyst. Den ene Rytterpatroille *efter* den anden blev overfaldet og nedskudt af de Danske, og Tjenesten blev tilsidst

uoverkommelig for de svenske Ryttere, hvilket meget lettede den danske Rigsmarsks senere Angreb paa Kolding.

En ikke navngiven Brevskriver skriver den 9. Febr. 1644 fra Hamborg saaledes herom:

»For 5 Dage siden er Generalfeltmarskalk Torstenson draget fra Haderslev til Middelfart (skal være Snoghøj), hvor lian har ladet alle store og smag Skibe bringe sammen og ladet 4500' til Hest og til Fods indskibe. Hvorledes det nu vil gaa med Øen Fyn, derom venter man Budskab hver Time; det siges vel her, at vore alt er landet paa Fyn og har besat det meste af Øen; med største Spænding venter man hver Time Bekræftelse herpaa. Hr. Generalmajor Mortaigne er med nogle Regimenter gaaet mod Crempe og vil afbrænde alle Landsbyer omkring den og omkring Gluckstadt, fordi de ikke har villet yde Contribution. <

Brevskriveren er kun daarlig underrettet; det er ikke fra Skansen ved Middelfart, men fra Haderslev, at Overgangen skulde forsøges, og Rygtet om Landstigningen paa Fyn var heldigvis falsk. Man blev dog endnu længe holdt i Uvishedens Spænding i Hamborg; fem Dage senere skrev Hr. Hindrich Schult, vistnok den samme, som havde skrevet det ovennævnte Brev, til den svenske Guvernør:

» Høje og strenge Hr. Oberst og Guvernør.

Hvorledes det er gaaet med Fyn, derom kan endnu ikke meldes noget med Sikkerhed. Dags Middag har den danske Kansler i Gluckstadt før Maaltidet faaet Budskab om, at vore er kommen over til Fyn; han blev meget bestyrtet derover. Bekræftelsen venter man daglig. I Dag har Landgreven af Hessen samlet alle Tropper i denne Egn og opbudt flere Hundrede Bøn-

der til Skansearbejde. Ellers er i Dag 500 nyhvervede danske Soldater gaaet herfra til Skibs til Gluckstadt.

Hamborg, den 14. Januar Anno 1644,

Hindrich Schutt.«

Feltmarskalk Torstensson blev i Haderslev til hen paa Sommeren og ordnede derfra alt vedrørende Jyllands Besættelse, niedens han samtidig af al Magt søgte at faa den hollandske, hvervede Flaade rundt Skagen, noget, som dog først Christian den fjerdes siden Pros Munds Sejre ud for Lister Dyb hindrede. Imedens fik Rigsmarsken Anders Bille samlet en saa stor Styrke paa Fyn, at han ansaa sig stærk nok til at gaa over til Angreb.

Kolding var Hovedkvarteret for den svenske Styrke i det sydlige Nørrejylland; derfra blev Bevogtningen af Kysten ved den smalle Del af Lille Belt udført; der laa derfor i Byen fire Fodregimenter, nemlig Carl Gustaf Wrangels, Lindes, Paykulls og Plettenbergs, de skulde tillige værne om den ret betydelige Transportflaade, der laa i Havnen rede til Brug ved Overgangen til Fyn. Natten mellem den 30. April og den 1. Maj indskibede Anders Bille sine Folk og kom ved Daggry dels op ad Fjorden, dels gennem Skovene ved Bredderne, vejledet af Bønderne, uventet over Svenskerne i Kolding. Overfaldet lykkedes fuldstændigt: 1 Oberstløjtnant, 1 Major, 2 Kaptajner og 9 andre Officerer samt en Mængde Underofficerer og Menige faldt, 200 Menige med Officerer blev fangen. 5 Faner, flere Tusind Musketter, flere Kanoner, betydelige Mængder af Ammunition og »skønt Bytte« blev erobret, »som voris Soldatesca ikke ringe couragerede«. Derefter gik Sejrherreren »i fuldeste Marshe« til Stranden, hvor Torstensson havde ladet bygge og sammenkøre en Mængde Baade, Skuder og store Pramme, med

hvilke Helmuth Wrangel i Følge sin Trusel agtede at >.overfalde og besøge os«. Baadene blev fuldstændig sønderhugget og ødelagt, men Skuderne og Prammene tog de Danske med til Fyn. Et stort Skib, der var bleven »forbygget med Brystværn og omsat med Palisader samt forsynet med hele Kartover, for hans anden Flaade under dens Beskærmelse over til Fyn at konvoyere«, blev ødelagt paa Stedet. De Danskes Tab var ganske ubetydeligt. 1)

Torstensson blev selvfølgelig meget opskræmt, da han hen paa Dagen den 1. Maj i Haderslev Al Meddelelse om, hvad der var sket i Kolding; det truede jo med, at hans Tropper nordligere i Nørrejylland kunde blive afskaarlie fra Forbindelsen med Hovedstyrken i Hertugdømmerne. Samme Dag skrev han derfor et Brev til »Monsieur, Monsieur Majeur-General Char! Gustaff Wrangell, — Arhusen (Aarhus)«. Brevet var mærket

ito
ito
ito
ito
itisime

som Tegn paa den yderlige Hast, hvormed det skulde befordres. Det lød saaledes:

» Kan ikke undlade at melde, at Fjenden Dags Morgen mellem 3 og 4 er kommen med mange Skibe til Kolding, er landet der og falden ind i Staden, hvor han skal have handlet meget ilde og plyndret i tre Timer: Vore har sat sig til Modværre og er derved Oberstløjtnant Plettenberg og Oberstløjtnant Niels

q Rockstrop: Udviklingen af den nationale li;pr i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede, Vag. 131.